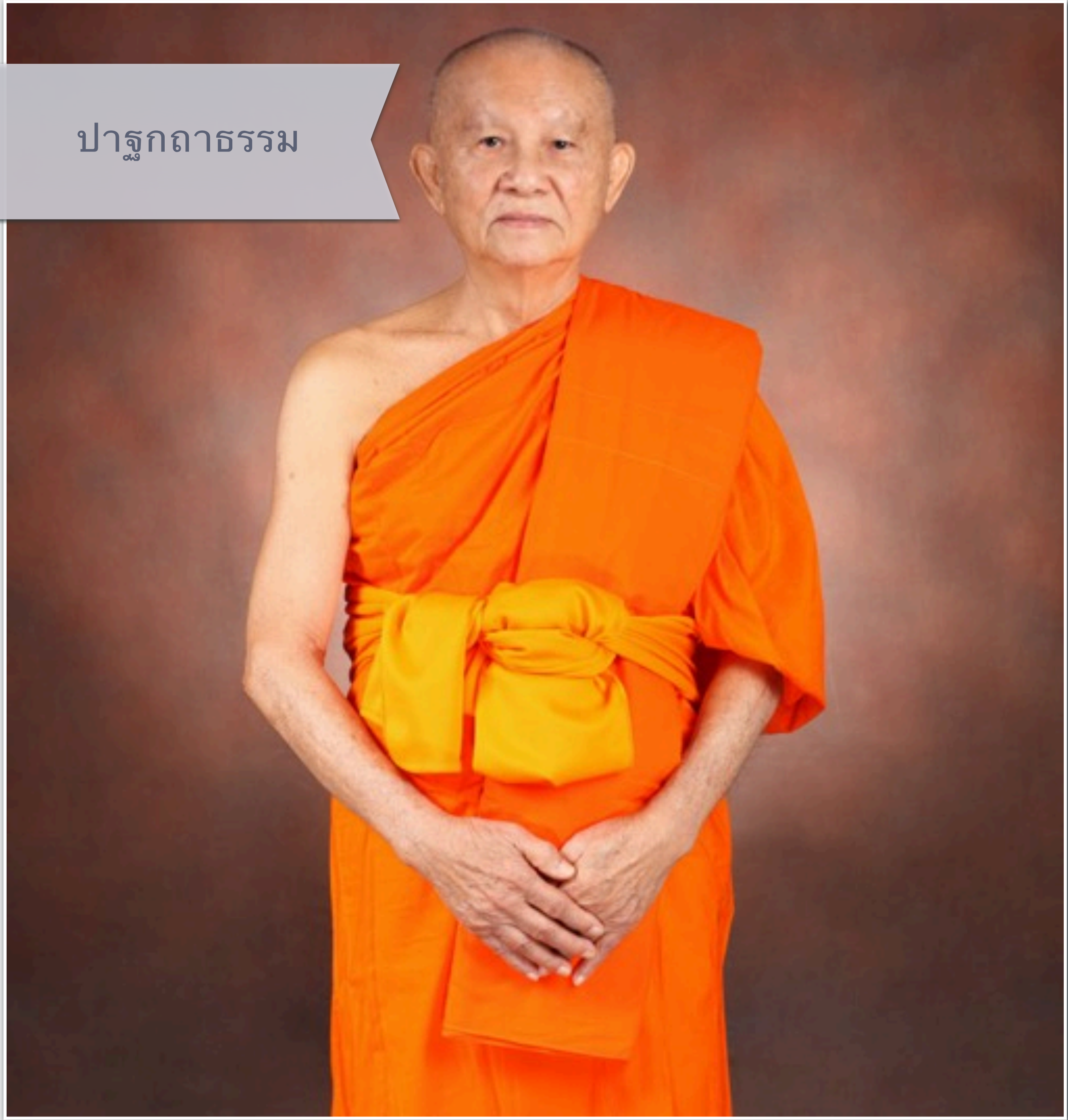
ปาฐกถาธรรม

ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา เป็นการยาก

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล)

ปาฐกถาธรรม

ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา เป็นการยาก

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์

วันอังคารที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ เวลา ๘.๐๐ น.

ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์
ได้พบพระพุทธศาสนา
เป็นการยาก

ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา เป็นการยาก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯลฯ

" กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ

กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโทติ ฯ"

(ขุ.ธ. ๒๕/๒๔/๓๙)

ณ บัดนี้ จักได้แสดงพระธรรมเทศนาในพระคาถาธรรมบทปรารภเรื่อง "ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา เป็นการยาก" เพื่อเป็นเครื่องเพิ่มพูนอัปปมาทธรรมและเสริมปัญญาบารมีแก่ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม เพื่อถึงความเจริญและสันติสุขแก่ตนเองแก่ครอบครัวและแก่สังคมประเทศชาติสืบไป

ตามบาลีพระพุทธภาษิตที่ได้ยกขึ้นเป็นอุเทศในเบื้องต้นว่า "กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภฯ เป็นต้นนั้น แปลความว่า

การได้เฉพาะความเป็นมนุษย์ เป็นการยาก ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นการยาก การได้ฟังธรรม เป็นการยาก การบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า เป็นการยาก ดังนี้ อธิบายความว่า

ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า การได้เฉพาะความเป็นมนุษย์ คือ การได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นการยากนั้น ก็เพราะว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อก่อนแต่จะได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้ายังเป็นพระมหาโพธิสัตว์อยู่ ได้บำเพ็ญสมณธรรมใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๕๙๓ ปี ที่ผ่านมานี้ พระองค์ได้ทรงบรรลุ "ปุพเพนิวาสานุสติญาณ" ปรีชาญาณหยั่งรู้เห็นขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อน คือ ญาณระลึกชาติของพระองค์เองและสัตว์โลกทั้งหลายได้นับกัปนับกัลป์ไม่ถ้วน ได้เห็นสัตว์โลกทั้งหลายต่างเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร ตายแล้วก็ไปเกิดในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลายไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือ

บ้างตายแล้วไปเกิดใน "สุคติภพ" ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ได้แก่ไปเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษยโลก บ้างไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดาในเทวโลกต่างๆ ๖ ชั้น บ้างไปเกิดเป็นรูปพรหมในพรหมโลก ๑๖ ระดับชั้นและบ้างไปเกิดเป็นอรูปพรหมในอรูปโลก ๔ ชั้น นี้เป็นชั้นสูงสุดในแต่ละจักรวาล

บ้างตายแล้วไปเกิดใน "ทุคติภพ" คือ ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี-ที่ไม่เจริญใน ๔ เหล่าๆใดเหล่าหนึ่ง คือ ไปเกิดในภพภูมิของเปรตบ้าง สัตว์

นรกบ้าง อสุรกายบ้าง และ/หรือในภพภูมิของสัตว์เดรัจฉานบ้าง นี้เป็นการบรรลุวิชชาที่ ๑ ในยามต้นแห่งราตรีของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า

ครั้นในยามกลางแห่งราตรีคืนนั้น ได้ทรงบรรลุ "จุตูปปาตญาณ" ปรีชาญาณหยั่งรู้เห็นจุติปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย คือ ญาณเครื่องช่วยให้รู้เห็นสัตว์โลกทั้งหลาย บรรดาที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรทั้งสิ้นเป็นไปตามกรรม กล่าวคือ ทรงรู้แจ้งเห็นแจ้งชัดว่า สัตว์โลกได้กระทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่วย่อมได้รับผลดี เป็นความสุขความเจริญในชีวิต เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ คือ ตายลง กรรมดีที่มีน้ำหนักที่จะให้ผลก่อนเป็นชนกกรรมนำให้ไปเกิดในสุคติภพ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติอยู่ ได้แก่ ผู้กระทำกรรมดีมีศีลมีธรรมในระดับมนุษยธรรม กรรมดีนั้นย่อมนำให้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษยโลก กรรมดีในระดับเทวธรรมนำให้ไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดาในเทวโลก กรรมดีในระดับพรหมธรรมนำให้ไปเกิดเป็นรูปพรหมในพรหมโลก ผู้ได้อรูปฌานที่เมื่อก่อนตายยังไม่เสื่อมจากอรูปฌานใด เมื่อทำกาละคือตายลงก็ไปบังเกิดเป็นอรูปพรหมในอรูปโลกชั้นนั้นๆ ตามระดับบุญกุศลคุณความดีที่ได้ประพฤติปฏิบัติอยู่ก่อนแตกกายทำลายขันธ์คือตายลง

ส่วนสัตว์โลกใดกระทำแต่กรรมชั่ว ชื่อว่า บาปอกุศล เช่น ประพฤติผิดศีล ผิดธรรม ติดอยู่ในอบายมุขต่างๆ เช่น หมกมุ่นในกาม สำส่อนในกาม ติดสิ่งเสพติดมึนเมาเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ติดการพนัน เป็นต้น เหล่านี้ เมื่อแตกกายทำลายขันธ์คือตายลง กรรมชั่วหรือบาปอกุศลที่กระทำไว้ก่อนตายใดที่มีน้ำหนักที่จะให้ผลก่อน อกุศลกรรมนั้นแหละจะเป็นชนกกรรมนำให้ไปเกิดในทุคติภพเหล่าต่างๆ ได้แก่ ไปเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เป็นอสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน ตามกรรม พอพ้นเวรจากทุคติภพแล้ว ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ได้เคยกระทำไว้แต่ภพชาติก่อนรอให้ผลอยู่ ก็กลับได้ไปบังเกิดในสุคติภพอีกก็มี หรือที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในทุคติภพเหล่านั้นตกต่ำลงต่อๆไปนับภพนับชาติไม่ถ้วน ดุจก้อนศิลาตกลงไปในบ่อที่ไม่มีก้น ก็มี

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัส (ม.อุป.๑๔/๕๘๑/๓๗๖) ว่า

"กมฺมสฺสกา มาณว สตฺตา กมฺมทายาทา

กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู กมฺมปฏิสรณา

กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ ปหินปฺปณีตตายติ ฯ"

แปลความว่า "ดูก่อนมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้" ดังนี้

อาการของสัตว์โลกทั้งหลายที่ตายลงแล้วไปบังเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามกรรมที่กระทำไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม มีพระพุทธดำรัสตรัส (ม.มู.๑๒/๙๒/๖๔) ว่า "จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา" แปลความว่า "เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุคติเป็นอันหวังได้" และตรัสว่า "จิตฺเต สงฺกิลิฏ เฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา" แปลความว่า "เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุคติเป็นอันหวังได้"

อธิบายว่า จิตของสัตว์โลกไม่เศร้าหมองก็เพราะกรรมดี คือ ความประพฤติปฏิบัติดี ด้วยทั้งทางกาย ทางวาจา และทั้งทางใจ คือ ด้วยเจตนาความคิดอ่านที่เป็นบุญเป็นกุศล ได้แก่ เป็นผู้ประพฤติกุศลกรรมบท ๑๐ เป็นต้นว่า ประพฤติกายสุจริต ๓ คือ ไม่เจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่เจตนาฉ้อโกง หรือประกอบอาชีพทุจริตต่างๆ และไม่เจตนาประพฤติผิดในกาม ประพฤติวจีสุจริต ๔ คือ กล่าวแต่คำจริง กล่าวแต่คำสุภาพเรียบร้อยไพเราะอ่อนหวาน กล่าวแต่คำประสานไมตรี และกล่าวแต่ถ้อยคำที่ดีมีสารประโยชน์ และประพฤติมโนสุจริต ๓ คือ ไม่โลภจัด ไม่เห็นแก่ตัวจัด ไม่ตัณหาราคะจัด ไม่เป็นคนโทสะกล้าถึงพยาบาท อาฆาตจองเวร และไม่หลงมัวเมาจนไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง ทั้งประพฤติเองด้วย ทั้งชักพาและสั่งสอนให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติด้วย และพลอยยินดีที่ผู้อื่นปฏิบัติอยู่ในกุศลกรรมบถเช่นนี้ด้วย รวมเรียกว่า กุศลกรรมบท ๔๐

กล่าวโดยย่อ คือ มีศีลธรรมประจำใจ ได้แก่ จะคิด จะพูด จะกระทำกรรมใดๆ ก็คิด พูด และกระทำแต่กรรมดี อยู่ในกรอบแห่งศีลอย่างน้อยศีล ๕ ชื่อว่า “เบญจศีล” โดยความสำรวมระวังความปะพฤติทางกายและทางวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ คือ ไม่เจตนาประพฤติเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ๕ ข้อ ได้แก่ ไม่เจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๑ ไม่เจตนาฉ้อโกง ๑ ไม่เจตนาประพฤติผิดในกาม ๑ ไม่เจตนากล่าวหรือแสดงอาการอันเป็นเท็จ ๑ และไม่เสพสิ่งมึนเมาให้โทษเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ รวมทั้งงดเว้นจากการติดอยู่ในอบายมุข (ปากทางแห่งความเสื่อมเสีย)ต่างๆ ได้แก่ ความไม่สำรวมในกาม หมกมุ่น-สำส่อนในกาม ติดการพนัน เกียจคร้านในการงาน เป็นต้น อีกทั้งประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในกรอบแห่งคุณธรรมของคนดี ๕ ประการ ชื่อว่า “เบญจกัลยาณธรรม” คือ มีเมตตากรุณาธรรม เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่คิดประหัตถ์ประหารกัน ๑ ประกอบแต่อาชีพชอบ กอร์ปด้วยจาคะ คือ เสียสละความสุขส่วนตน หรือเสียสละทรัพย์เพื่อช่วยอนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น ตามกำลังและโอกาสที่สมควร ๑ สันโดษในคู่ครองของตน มีความสำรวมในกาม ๑ มีสัจจะและความจริงใจต่อผู้อื่น ๑ มีสติสัมปชัญญะรู้จักยับยั้งชั่งใจ พิจารณาเหตุสังเกตผลก่อนหรือขณะกำลังคิด-พูด-กระทำการต่างๆ ว่าดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือบาปอกุศล เป็นทางเจริญที่ควรดำเนิน หรือเป็นทางเสื่อมแห่งชีวิตที่ควรงดเว้น ๑ พิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงเลือกประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ดี ที่นำไปสู่ความเจริญและสันติสุข ไม่ไปในทางเสื่อม เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน

ความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม ดังที่กล่าวนี้ ชื่อว่า “กรรมดี” หรือ “บุญกุศล” อย่างนี้แหละเป็นธรรมชาติเครื่องชำระจิตใจให้ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง และยิ่งปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นไปอีก คือ การเจริญภาวนาสมาธิเพื่อชำระจิตใจให้ผ่องใส และชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ ตามพระโอวาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ในวันแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ว่า

“สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ”

แปลความว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การยังบุญกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตใจให้ผ่องใส นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

ดังนี้อีกด้วย ก็จะยิ่งยังใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เป็นอุปสรรคของปัญญา และยังปัญญาส่องสว่างเครื่องกำจัดความหลง ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ และไม่รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสด้วยปัญญาอันเห็นชอบยิ่งขึ้น

กรรมดีหรือบุญกุศล ดังกล่าวนี้แหละที่เป็นคุณธรรมเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า "เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุคติเป็นอันหวังได้" อธิบายว่า เมื่อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างนี้ จะอยู่ที่ใดก็ประสบความเจริญและสันติสุขในชีวิต เมื่อแตกกายทำลายขันธ์คือตายลง กรรมดีนี้ย่อมเป็นชนกกรรมนำให้ไปเกิดในสุคติภพ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติอยู่เมื่อก่อนตาย

กล่าวแต่ภูมิธรรมในระดับ "มนุษย์ธรรม" คือ ธรรมนำให้ไปเกิดเป็นมนุษย์นั้น ก็กุศลกรรมบท ๔๐ นั่นเอง ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น เหล่านั้นแหละคือคุณธรรมนำให้ไปเกิดในสุคติภพ ได้แก่ มนุษยโลก เป็นต้น

แต่ส่วนจิตของสัตว์โลกที่เศร้าหมอง ก็เพราะกรรมชั่ว คือ ความประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นบาปอกุศล ได้แก่ ผู้ประพฤติอกุศลกรรมบท ๑๐ เป็นต้นว่า ผู้ประพฤติกายทุจริต ๓ คือ เจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๑ เจตนาฉ้อโกงหรือประกอบทุจริต ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ ผู้ประพฤติวจีทุจริต ๔ คือ เจตนากล่าวคำโกหกหลอกลวง ๑ กล่าวคำหยาบคายด่าทอให้ร้ายป้ายสี ๑ กล่าวคำยุแยกให้เขาแตกสามัคคีกัน ๑ และกล่าวคำเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ ๑ และผู้ประพฤติมโนทุจริต ๓ คือ มีจิตใจที่โลภจัด เห็นแก่ตัวจัด ตัณหาราคะจัด ๑ เจ้าอารมณ์มักมีโทสะกล้า มีจิตใจพยาบาทมาดร้ายผู้อื่น ๑ หลงมัวเมาไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง ๑ ทั้งปฏิบัติเองด้วย ทั้งชักนำหรือสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติ รวมเป็นอกุศลกรรมบท ๔๐

กล่าวโดยย่อ คือ ความประพฤติผิดศีล ผิดธรรม ไม่มีศีลธรรมประจำใจ จะคิด จะพูด จะทำการใดๆ ก็-คิด-พูด และทำแต่กรรมชั่ว ชื่อว่า "บาปอกุศล" เหล่านี้แหละที่เป็นธรรมชาติ ยังจิตใจให้เศร้าหมอง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า "เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุคติเป็นที่หวังได้" คือ เมื่อประพฤติบาปอกุศลอยู่ จิตใจย่อมเศร้าหมองด้วยกิเลสอันให้ผลเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนในชีวิต ไม่ช้าก็เร็ว และเมื่อแตกกายทำลายขันธ์คือตายลง กรรมชั่วนั้นแหละจักเป็นชนกกรรมนำให้ไปเกิดทุคติภูมิ ได้แก่ ไปเกิดเป็นเปรต สัตว์นรก อสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน ตามประเภทกรรมและความหนักเบาของกรรมทั้งหลายเหล่านั้น โดยที่ไม่มีผู้มีอำนาจใดจะช่วยเหลือได้เลย สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็นแจ้งโลกจึงได้ตรัสว่า "กมฺมุนา วตฺตตี โลโก" แปลความว่า "สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม"

โดยเหตุนี้ ญาติโยมสาธุชนทั้งหลายลองพิจารณาดูว่า รอบๆตัวท่านน่ะ มีผู้ประพฤติที่เป็นบุญกุศล มีจิตใจที่ผ่องใส เพราะความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วย ทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล สักกี่คน ส่วนที่ประพฤติที่เป็นบาปอกุศล มีจิตใจที่เศร้าหมอง เพราะความประพฤติผิดศีล ผิดธรรม ด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา อุปาทาน มีประมาณเท่าใด ก็พอ

จะได้ข้อยุติตามพระพุทธดำรัสว่า “กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ” การได้ความเป็นมนุษย์ คือ ที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์นั้น เป็นการยาก

หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติและสอนสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ท่านจึงมักสอนศิษยานุศิษย์มิให้ตั้งอยู่ในความประมาท ด้วยคำอุปมาอุปมัยว่า “จำนวนคนเท่าขนโค แต่ที่รอดไปได้มีประมาณเท่าเขาโค” หมายความว่า มนุษย์ในโลกนี้มีจำนวนมากมาย แต่เมื่อตายลงแล้วที่จะไปสู่สุคติภพนั้นมีน้อยนัก เพราะผู้คนต่างหลงมัวเมา ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ จึงมักประพฤติผิดศีลผิดธรรม และหลงติดอยู่ในอบายมุข ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา อุปาทาน เสียโดยมาก สมดังพระพุทธดำรัสตรัส(องฺ.เอก. ๒๐/๒๐๖/๔๘) ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์อีก มีเป็นส่วนน้อย ส่วนสัตว์ที่จุติจากมนุษย์แล้วไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัยมีมากกว่าโดยแท้” ดังนี้

เพราะเหตุนั้น เมื่อได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษยโลกนี้แล้ว ใช่ว่าจะประสบแต่ความเจริญและสันติสุขตลอดไปก็หาไม่ ก็เพราะสัตว์โลกเป็นไปตามกรรมที่เคยกระทำไว้แต่อดีตถึงปัจจุบัน จะเป็นกรรมดีก็ตาม หรือกรรมชั่วก็ตาม ก็ยังต้องได้รับผลของกรรมหรือเศษของกรรมที่เหลือจากภพภูมิก่อนต่อไปอีกจนกว่าจะหมดเวรจากกรรมเก่าที่เคยทำไว้ แม้เมื่อมาได้อัตภาพเป็นมนุษย์ จึงปรากฏเป็นความเลวและความประณีตต่างๆกัน กล่าวคือ มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏมีอายุสั้นบ้าง อายุยืนบ้าง มีโรคมากบ้าง มีโรคน้อยบ้าง มีผิวพรรณทรามบ้าง มีผิวพรรณงามบ้าง มีอำนาจ มียศถาบรรดาศักดิ์มากบ้าง-น้อยบ้าง มีทรัพย์มากบ้าง-น้อยบ้าง เกิดในตระกูลสูงบ้าง-ต่ำบ้าง มีสติปัญญาดีบ้าง โง่เขลาเบาปัญญาบ้าง การทำมาหาเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัวหมู่คณะก็ลำบาก การดำเนินชีวิตที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปไม่แน่นอน ได้ประสบกับลาภ ยศ สรรเสริญและความสุขบ้าง ต้องประสบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทาว่าร้ายและความทุกข์ตามกฎแห่งกรรม เป็นอนิจฺจํ ไม่เที่ยง คือ ชีวิตที่เอาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้ และเป็นสภาวะที่ตั้งดำรงอยู่ไม่ได้นานตลอดไป เมื่อเกิดมาแล้วก็มีความแก่ ความเจ็บ และความตาย และต้องพลัดพรากจากบุคคลสิ่งของและจากฐานะที่รักและหวงแหนไปหมดทั้งสิ้น ชื่อว่า ทุกฺขํ คือเป็นทุกข์ ลงท้ายก็แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปเสียทั้งสิ้น ชื่อว่า อนตฺตา คือ ความไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขาของเรา-ของเขา หรือของใครที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใด สมดังพระพุทธดำรัสว่า “กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ” ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายเป็นของยาก

อนึ่ง ความบังเกิดขึ้นของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้พระอริยสัจธรรม และนำพระธรรมออกเผยแผ่ แนะนำสั่งสอนให้สัตว์โลกทั้งหลายได้เรียนรู้ ได้เข้าใจ และปฏิบัติตาม เพื่อถึงความเจริญ สันติสุขและถึงความพ้นทุกข์ ก็ยิ่งยากหนักลงไปอีก เพราะกว่าจะมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกสักองค์หนึ่ง ก็จะต้องมีพระมหาโพธิสัตว์เจ้าผู้ได้ทรงบำเพ็ญพุทธการกธรรม คือ คุณธรรมอย่างยิ่งยวดเพื่อความบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ต้องบำเพ็ญบุญบารมีทั้ง ๑๐ ประการ ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี

สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี เป็นระยะเวลานานจนกว่าจะแก่กล้าเป็นอุปบารมี และถึงปรมัตถบารมี ครบบริบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ รวมเป็นบารมี ๓๐ ทัศ เมื่อได้เสด็จอุบัติขึ้นในมนุษยโลก ด้วยรูปกายอุบัติแล้ว บำเพ็ญสมณธรรมถึงบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ญาณเครื่องช่วยในการตรัสรู้มรรค ผล นิพพาน อันยอดเยี่ยมได้ อย่างเช่น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมของเราพระองค์นี้ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้เคยผ่านการฟังธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้ามาแล้วนับพันองค์ จึงมีความศรัทธาเลื่อมใสปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยตั้งความปรารถนาในพระทัยอยู่ถึง ๗ อสงไขย เมื่อพระญาณแก่กล้าจากที่ได้ฟังธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้าอีกเป็นพันองค์ มีความเลื่อมใส ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าแรงกล้าถึงเปล่งพระวาจาปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอีก ๙ อสงไขย ครั้นถึงกาลของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทีปังกร นับย้อนหลังไปจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมไป ๒๔ พระองค์ ทรงได้รับพุทธพยากรณ์จากสำนักของพระพุทธเจ้าทีปังกรว่า ดาบสตนนี้ต่อไปอีก ๔ อสงไขย กับแสนกัปป์ จะได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า จึงได้บำเพ็ญพุทธการกธรรมด้วยทั้งพระวรกาย พระวาจา และด้วยพระทัย ต่อมาอีก ๔ อสงไขย กับแสนกัปป์ จึงได้บำเพ็ญบุญบารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี เต็มครบทั้ง ๑๐ ประการ ในพระชาติสุดท้ายที่เสด็จจุติจากชั้นดุสิตเทวโลก ทรงหยั่งลงสู่พระครรภ์พระนางสิริมหามายา พระมารดา ผู้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธธนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อได้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ถึง ๖ ปี จึงได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งโลก เมื่อยามปลายแห่งราตรี ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๕๙๓ ปีที่ผ่านมานี้

ความอุบัติขึ้นของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีได้ยากอย่างนี้ พระพุทธองค์ได้ว่า “กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท” ความอุบัติขึ้นของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งๆ เป็นการยาก อย่างนี้

การได้อัตภาพเป็นมนุษย์ คือ การได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์แล้ว กว่าที่จะได้พบพระพุทธศาสนาครบทั้งพระพุทธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ ได้ฟังธรรม และได้ปฏิบัติพระสัทธรรม อีกด้วยนั้น จึงยิ่งเป็นการยากนัก แม้ไม่ได้พบพระพุทธเจ้า เพียงจักได้พบแต่พระธรรมและได้ฟังพระสัทธรรมจากพระสงฆ์ ก็ยังยาก ยากเพราะหาพระอริยสงฆ์ผู้แสดงพระสัทธรรมได้ยาก แม้จะมีพระอริยสงฆ์หรือพระสมมุติสงฆ์ผู้ได้ศึกษษสัมมาปฏิบัติมาดีพอสมควรแสดงธรรมอยู่ จะมีผู้รู้ว่า พระสัทธรรมนี้ประเสริฐดี มีคุณค่าแก่ชีวิตและมีศรัทธาไปรับฟังเพื่อศึกษาสัมมาปฏิบัติด้วยดีก็ยังยาก เพราะมนุษย์มีอวิชชาคือความมืดไม่รู้อริยสัจจ์ ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริงปิดบังสติปัญญานั้น มีอยู่มาก จึงถูกกระแสโลกอันเต็มไปด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน ดึงไปจากกระแสธรรม ให้ห่างไกลไปจากการบุญกุศล ได้แก่ทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น ไปทุกทีๆ เสียโดยมาก พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า “กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ” การฟังพระสัทธรรมเป็นการยาก ด้วยประการฉะนี้

จึงกล่าวได้ว่า การมาได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนาเป็นการยาก เพราะเหตุนั้นสาธุชนผู้มีปัญญาไตร่ตรองพระพุทธดำรัสตามที่

ยกมาเป็นอุเทศในเบื้องต้นนี้ว่า "ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นการยาก การฟังพระสัทธรรม เป็นการยาก การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า เป็นการยาก" ดังนี้แล้ว ก็อย่าได้ประมาทว่ายังหนุ่มอยู่ หรือยังสุขสบายอยู่ เพราะใครๆก็ไม่อาจกำหนดวันเวลาแห่งความตายของตนได้ จึงพึงเร่งขวนขวาย ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า อบรมกายวาจาใจให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ ด้วยความประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม คือศึกษาและปฏิบัติอยู่ในกุศลกรรมบท ๑๐ ทั้งศึกษาและปฏิบัติเอง ทั้งแนะนำและสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติและพลอยยินดีที่ผู้อื่นปฏิบัติ รวมเป็นกุศลกรรมบท ๔๐ หรืออย่างน้อยก็ให้มีเบญจศีล เบญจธรรมประจำจิตสันดานให้มั่นคง

อนึ่ง ถ้าจะยิ่งเจริญบุญกุศลคุณความดีให้ยิ่งขึ้นไปด้วยทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล ให้ยิ่งๆขึ้นไปเพียงใด แก่ภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ก็จะยิ่งยังความเจริญและสันติสุข ปราศจากทุกข์เพราะเวรภัย ให้บังเกิดมีตามสมควร และยังมีผลเป็นการช่วยปิดอบายภูมิได้มากอีกด้วย เพียงนั้น

เทสนาปริโยสาเน ในอวสานกาลเป็นที่จบลงแห่งพระธรรมเทศนานี้ เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยคำสัตย์แห่งพระพุทธดำรัสและธรรมปฏิบัติที่ได้อ้างชี้แจงแสดงมา สทา โสตฺถี ภวนฺตุ โว ขอความสุขสวัสดี จงมีแต่ท่านผู้ฟังทั้งหลายโดยทั่วหน้ากัน รับประทานแสดงพระธรรมเทศนามาพอสมควรแก่เวลา จึงขอสมมติยุติธรรมิกถาไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ยถา........สพฺพีติ โย ฯลฯ